

# HOE TWEE BUITENLANDERS AAN 'T EINDE DER 17<sup>E</sup> EEUW ROTTERDAM ZAGEN

DOOR J. E. VAN DER POT

**E**VENALS in onzen tijd, plachten in de 17de eeuw de vreemdelingen, die ons land bezochten, meer aandacht aan Amsterdam en den Haag te wijden, dan aan Rotterdam. Maar juist omdat er hier niet zoo heel veel te zien was, is het de moeite waard, de indrukken van tijdgenooten met elkaar te vergelijken. Uit het overeenkomstige mag men besluiten, wat destijds algemeen als het belangrijkste gold; het overige doet zien, hoe verschillend de reizigers van aard waren.

## I

FRANÇOIS MAXIMILIEN MISSON was een Fransch letterkundige, geboren te Lyon ongeveer midden 17de eeuw uit Protestantsche ouders. Hij werd lid van de Parijsche vroedschap, doch de herroeping van het Edict van Nantes in 1685 deed hem deze betrekking verliezen. Hij week uit naar Engeland en werd daar gouverneur ten huize van den graaf d'Arran. In 1687 ondernam hij met zijn leerling een reis door Holland, Duitschland en Italië. In uitvoerige brieven aan zijn Fransche vrienden in Engeland gaf hij zijn reisindrukken weer, waarvan de uitgave in 1691 onder den titel „Nouveau voyage d'Italie” hem veel succes bezorgde. Een Engelsche uitgaaf verscheen in 1699 in 2 dln. en een Hollandsche, die ik hier gebruik, in 1724 te Utrecht bij Willem van de Water, eveneens in 2 dln. Misson stierf te Londen in 1722. In zijn reisverhaal toont hij zich een man met velerlei belangstelling en een onderhoudend causeur.

„Zo als wij te Rotterdam aankwamen, stonden wij over het eerste dat ons voorkwam als verbaast en verrukt; want dit zonderlinge heeft men in deze stad, dat verscheide van haar grachten breed en diep genoeg zijn, om er de grootste schepen



in te kunnen bergen. Men staat verstelt, zo als men de haven inkomt, over zo een zeldzame verwarring, als die der toppen van de huizen, de takken der boomen en wimpels van schepen onder malkanderen. Men weet niet of het een vloot, stad of bosschagie is; of liever men ziet iets dat ongehoort is, te weten een vermenging van die drie dingen: de zee, stad en 't land.

„Rotterdam werd onder de voornaamste steden der provincie niet gerekent; 't welk komt uit oorzaak dat ze altijd in die bloeyende staat niet geweest is, waarin wij haar tegenwoordig zien; want buiten twijffel zou ze de tweede van de eerste rang zijn, daar zij nu maar de eerste van de tweede rang is <sup>1)</sup>). Haar haven is zeer gemakkelijk en zeer schoon, en uit dien hoofde ook altijd met een menigte van schepen bezet en omringt, en deszelfs Commercie vermeerdert van dag tot dag. Zij is redelijk groot, volkrijk, machtig, bevallig en van die zindelijkheid daar U E. reets van gesproken heb <sup>2)</sup>). Dewijl het Land laag is, moet U E. altoos vooronderstellen, dat het met de steden ook zo gelegen is.

„Onder de schoone gebouwen die men er vind, telt men ook de Magazijnen tot het uitrusten der schepen, 't Stadhuis, en de Wisselbank. Toen wij in 't Glashuis kwamen, werkte men daar aan kleine doorvlamde kloothes, en aan vele andere kinderspeeltuig, waarvan een aanzienlijken handel met de Wilden gedreven werd. Niet ver daar van daan zagen wij de schoone papier-kunst van de Hr. van Vliet. Het zijn schepen,

1) De schrijver zegt eenige bladzijden vroeger: „In de Vereenigde Provintien vint men een stad van de eerste rang, namentlijk Amsterdam; meer als twintig van de tweede rang, die voor de grootste steden van Vrankrijk, uitgezondert Parijs, niet behoeven te wijken; meer als dertig van de derde rang, die met Parma en Modena gelijk zijn; meer als twee hondert groote vlekken, en meer als achthondert dorpen.”

2) Hij schrijft daar o.a.: „De huizen worden er zo wel van buiten als van binnen zindelijk en schoon gehouden. Men schropt ze, en de houte gevels zelfs worden van tijd tot tijd afgezet, zo dat ze altijd als nieuw schijnen te zijn. De vensterglazen glinsteren altijd, als of zij van kristal waren. De straaten zijn zo zindelijk, dat er de vrouwen het heele jaar door op hare muylen kunnen gaan wandelen. Ziet daar tennaastebij een algemeen denkbeeld 't welk U.E. niet alleen van de steden, maar ook van de vlekken en dorpen voor oogen dient te houden, want genoegzaam overal ziet men dezelve ordentelijkheid uitblinken.”



Paleysen, geheele Landschappen in een soort van Bastert-leven<sup>1)</sup>: alles, na men zegt, alleen met de punt van een pennemesje gedaan en uitgevoerd.

„Daar zijn thans twee Fransse kerken binnen Rotterdam<sup>2)</sup>. De magistraat heeft altijd bijzondere zorg gedragen, om Predikanten van uitstekende verdiensten derwaarts te lokken. Het is gewis dat deze stad haar zo wel door middel van haare Geleerden, als door haar Commercie en schoon-

1) Curieuze vertaling blijkbaar van: bas-relief.

Van dezen Van Vliet en zijn kunst zegt Gerrit van Spaan in zijn „Beschrijvinge der stad Rotterdam” van 1698: „Dit zal ik je nog zeggen, als dat Gillis van Vliet zeer uitstekende kurieuze stukken van papier weet te snijden, en Elizabet Ryberg, woonagtig bij 't nieuw Oost-Indische Huis desgelijks: dit bestaat in konstige Oorlogschepen en Jagten, met een stille en holle zee: voorts Koninklijke en Prinselijke Lusthuizen, als het Loo, Hontsholredijk, en anderen; voorts geboomten, verschieten en portraitten in 't plat en verheve. Boven de deur van de laatstgenoemde is dit te lezen:

„Ik snijde van papier al wat het ooge streeld,  
Of wat een geestig brein ons na de kunst afbeeld:  
Al brult de bitze nijd met opgesparde kaken,  
Mijn konst en zal niet ligt daardoor in 't voetzand raken.”

Behalve in het hiernavolgende reisverhaal van Thomas Bowrey van 1698 wordt Van Vliet ook vermeld in RICHARD CHISWELL, JOURNAL OF TRAVELS THROUGH GERMANY AND ITALY TO SCANDEROON, 1696. Additional M. S. (British Museum) no. 10623: „Rotterdam... Wij bleven om iets van de stad te gaan zien en van haar bezienswaardigheden, o.a. papieren snijwerk, ingelijst net als schilderijen, schepen voorstellende, bloemen, enz., bijzonder knap werk en te meer te bewonderen, omdat er nooit vroeger iets van dien aard gemaakt is, terwijl dit het merkwaardig bedenkfel is van een zeer welgesteld heer (maar een melancholiek mensch); zoodat men groote sommen heeft geboden om deze dingen te koopen, doch tevergeefs”. (gedateerd 20 Maart 1696).

Wellicht is dit werk later in het Stedelijk museum te Den Haag beland, waar latere reizigers het o.a. in 1819 bewonderden. (Tours in Holland, bl. 57).

Gillis van Vliet, de „kunstknipper”, is 20 April 1701 in de Groote kerk alhier begraven.

Dat deze kunst toentertijd ten onzent reeds de belangstelling had, blijkt ook uit het verschijnen in 1686 bij J. ten Hoorn te Amsterdam van het boekje: „Konstig en vermaakelijk tijd-verdrijf der Hollandsche Jufferen, of onderricht der Papiere Snij-konst. Door Anonymus”.

2) Namelijk de in verbouwing zijnde kerk aan het westeinde der Hoogstraat en de St. Jacobskapel in den Oppert, de zoogenaamde Kleine Fransche kerk.



heit beroemt gemaakt heeft. Zij is degene die gelijk UE. weet, ons de „Nouvelles de la République des Lettres” of „Nieuws van de Republiek der Geleerden” gegeven heeft, een Werkje dat zo geacht en bemind werd. Ik zou haast wel zeggen, een werk dat wij tot ons leetwezen haast zullen moeten missen, aangezien de zwakheit van deszelfs auteur ons doet vrezen, dat zo een moeyelijken arbeid niet langer zal kunnen waarnemen<sup>1)</sup>. Daar werd voor zeker gehouden dat de Hr. Basnage de Bauval voorgenomen heeft om 't vervolg van dien uit te geven; hij is zeer geleert en heeft oneindig veel verstands, en al de schranderheit die men zoud kunnen wenschen, om over een werk een gezond oordeel te kunnen vellen.

„Op de Plaats die men de groote Brug noemt, staat het standbeeld van Erasmus. Hetzelve is op een marmer (?) voetstuk, met een ijzere hek omzet. Erasmus staat er met zijn Doctoraal kleet, een boek in de hand hebbende. Daar dicht aan is het huis alwaar hij geboren, en dat zeer klein is. Boven op de deur leest men de twee volgende versen:

Aedibus his ortus, mundum decoravit Erasmus,  
Artibus ingenuis, Religione, Fide.

„'t Welk zo veel is als: Erasmus die in dit Huis geboren is, heeft door fraaye konsten, de Godsdienst en het geloof de werelt een nieuwe luister bijgezet.

„Men heeft over de tijd van de geboorte van Erasmus en die van deszelfs dood zo verscheidentlijk geschreven, dat het mijns oordeels zwaar zoud vallen het een of het ander met zekerheit te willen vermelden. Degeene die de opschriften die men te Rotterdam ziet gemaakt hebben op 't voetstuk van 't standbeeld daar UE. zo even van gesproken heb, komen tot dat besluit, dat Erasmus den 29 October

1) De redacteur van dit eerste letterkundige tijdschrift in Nederland (opgericht in 1684), Pierre Bayle, was sedert Februari ernstig ziek, en hoewel hij pas in 1706 overleed, had hij dezen arbeid in de loop van dit jaar moeten staken. Zijn vriend Henri Basnage de Beauval zette de uitgave tot 1709 voort onder den titel „Histoire des ouvrages des savants”. Het is geen wonder, dat de „Nouvelles”, die, om haar onpartijdige houding, sedert de herroeping van het Edict van Nantes in 1685 in Frankrijk verboden waren, zeer de belangstelling van Réfugés als Misson trokken.



1467 geboren is <sup>1)</sup>, en verscheide Auteurs hebben het ook zo geschreven. Maar ofschoon het redelijk is, dat men dit opschrift in acht neme, heb ik reden om te twifelen dat zulks zo is, en zal UE. die op een andere tijd wel bekend maken. Het grafschrift van Bazel ('t welk bij tusschen reden gezegt door vele menschen ten onrechte bijgebracht werd, hoewel zeer vermakelijk te lezen is) houd MORTUUS EST IIII. EID. IUL. IAM SEPTUAGENARIUS AN. A. CHRISTO NATO M. D. XXXVI. Dat hij reets tseventig jaren out zijnde, in 't jaar 1530 in de maant van Julij na Christi geboorte gestorven is. Dit JAM SEPTUAGENARIUS, of al in de seventig jaren, is een onzekere bewoording, en ik weet niet dat iemand stipter daar omtrent gesproken heeft. Voor het overige is het gewis dat deze doorluchtige Personnagie te Rotterdam en niet tot Gouda geboren is, zo als zommige het geschreven hebben. Het is ook zeker dat hij te Bazel, en niet te Frijburg gestorven is, zo als Parrival het na vele andere vermeldt. Waar dat Monconijs van daan gehaalt heeft, dat Erasmus 't gebruik van de turf zoud uitgevonden hebben, weet ik niet. Jul. Scaliger schreef te minste over hondert jaren, dat het toen al drie hondert jaren geleden was dat men turf in Holland brande, en wij kunnen met geen zekerheit zeggen, dat men voor die tijd die brand niet al gehad heeft.

„Alzo wij om eenige redenen na een dorp genaamt Lekkerkerk, drie kleine uren hier vandaan, op de rivier de Lek, goetvonden te gaan, zal ik UE. drie of vier byzonderheden, die mij als aanmerkens waardig voorkwamen, mededelen.

„De Heer van het dorp zeide ons dat de zalm-vangst, waarvan hem het vijfde deel alleen toekomt, hem voor deze twintig duizend guldens te dier plaats opgebracht gehad, en dikmaals meerder; dog dat de zalm allengskens een andere loop genomen hebbende, die inkomst op het laatst zo zeer afgenomen is, dat'er zedert eenige jaren nauwlijks zo veel op over kan schieten, dat men' er de onkosten van de visserij mee goet kan maken: Invoegen hij het zoud hebben laten varen, ten ware hij uit een soort van noodzakelighet niet gehouden was, zijn regt daarop staande te houden. Het was

1) Erasmus is 28 Oct. 1466 geboren en 12 Juli 1536 gestorven.



ook in die tijd dat er zo een menigte zalm voor Dordrecht gevangen wierd, dat de meyden van die stad bij haar huur bedongen, dat ze daar maar tweemalen 's weeks van eeten zouden, dog tegenwoordig zijn ze van die moeyelijkheid bevrijd.

„Wij gingen een boerin zien die in 't voorlede jaar ses soonen ter werelt gebragt had. Vier wierden' er gedoopt, en de oudste van alle leefde vier maanden.

„Een vrijster van 't zelve dorp heeft zeven jaren lang de snaphaan gedragen, zonder dat voor de geen diese was, bekend is geworden. Zij behoud nog de naam van DE GOETHEIT, zo als ze in 't zelve genoemd wierd: Tegenwoordig diend ze voor meyd bij de Heer van het dorp.

„Over eenige jaren stierf terzelter plaatse een visser genaamt Gerrit Bastiaansen, die agt voeten hoog was, en vijf hondert ponden woog, hoewel hij zeer mager was. Wij hebben in zijn huis geweest. Alle de deuren daarin zijn zeer hoog; zij lieten 'er ons eenige van zijne kleeren en ander goet zien <sup>1)</sup>).

„Ik heb UE. niets gezegt van de gewaande grondvest der stad Rotterdam, door zekere Roterius, zoon van een Koning der Sicambres, daar Trithemus in desselfs Historie (om niet te zeggen Roman of versieringe) van de oorsprong der Gauloisen, gewag van maakt. En vooraf diende ik UE. hier te zeggen, dat niet van zins ben met UE. over diergelijke stoffe te redeneren, alzo de onzekerheit van dusdanige dingen zo groot is, dat menze wel onder de fabelen mag schikken. De Roter of Rotte is een kleine rivier die zig in de havens van Rotterdam uitstort en die buiten twijffel haar naam aan die stad geeft. Of deze rivier de hare ontleent van de gewaande Roterius of van eenige andere stad die hij in de nabuurschap eertijds gestigt mogt hebben, zulks is een onderzoek dat ik iedereen die 'er lust toe heeft, wel wil overlaten.

„Nog een aanmerkenswaardige zaak diende ik UE. wel mede te delen. Eertijds vond een architect <sup>2)</sup> middel om de Toren van de groote Kerk, die overhellende was, weder te regt te brengen. Dit staat met alle deszelfs omstandigheden

1) Zijn portret en een zijner schoenen berusten in het Museum van Oudheden. Catalogus 1208-1210.

2) Nicolaes Jeremiasz. Persoons in 1651.



te lezen in een opschrift dat van binnen en onder gemelde Toren in 't koper gesneden is.

„Vermits 't afgaan van de Post, ben ik gehouden van mijn Brief een einde te maken. Zijt verzekert mijn Heer, dat niets verzuimen zal van 't geen ik oordeel dat tot UE. genoeg zou kunnen strekken. En ofschoon ik altijd de tijd niet heb om de zaken met vele omstandigheden te bekleeden, weest ten minste verzekert, dat UE. daarvan onpartijdig spreken zal, en nadat mij daarover zorgvuldig zal hebben geïnformeert.”

Rotterdam den 6 October 1687. N. S.

## II

Een geheel ander mensch was THOMAS BOWREY, evenals Misson omstreeks 1650 geboren. Geen geleerde, maar een koopman, die lange jaren in Indië verbleef (van 1669–1688) en daar op vele plaatsen woonde, o.a. te Madras en te Batavia. Gerepatrieerd huwde hij in 1691 zijn nicht Mary Gardiner en vestigde zich te Wapping bij Londen, waar hij in 1713 stierf. Hij stelde een Maleisch woordenboek samen. Hij behoorde tot die pioniers, door wier arbeid en energie het Britsch-Indische rijk is tot stand gekomen. Uit de vele belangwekkende voorstellen van hem afkomstig aan de Engelsche Oost-Indische Compagnie blijkt, welk een bekwaam zakenman hij was, en hoe gaarne hij de Engelsche vlag in verre landen geplant zag. Kortom, een man die zijn tijd hierin vooruit was.

In 1913 kwam in een oud landhuis te Cleve Prior, een dorpje in South-Worcestershire, een oude koffer te voorschijn, geheel gevuld met oude papieren, welke grootendeels afkomstig bleken van Thomas Bowrey. Het eerste wat hiervan gepubliceerd is, werd uitgegeven door Sir Richard Carnac Temple en verscheen in 1927, als deel LVIII (second series) van de werken der Hakluyt Society, onder den titel: „I, Diary of a six week's tour in 1698 in Holland and Flanders; II, The story of the Mary Galley, 1704–1710.” Hieraan zijn deze bijzonderheden en is het volgend fragment betreffende Rotterdam ontleend.

Bowrey had blijkbaar een onrustige natuur; hij kon niet



lang op één plaats blijven. Zijn reisverhaal van 1698, opgeschreven in een langwerpige zakboekje, is een aardig voorbeeld van wat hij in korten tijd kon presteeren.

Zijn reis schijnt voor een deel voor zaken te zijn ondernomen: hij had handelscorrespondenten in Amsterdam, die hij ging bezoeken. Maar hij ging hoofdzakelijk voor genoegen, om „the Low Countries” te bezichtigen. Hij was met vakantie, maar het was een goed besteede vakantie.

De reis werd gemaakt in zijn eigen jacht „the Duck”. Zijn reisgenoot was zijn vriend Nathaniel Long, een Londensch koopman. Hij vertrok van Greenwich op 28 Mei 1698 en kwam via Calais, Duinkerken en Ostende (vanwaar per trekschuit Brugge werd bezocht) op 5 Juni te Vlissingen, waar hij een loods nam om hem binnendoor naar Rotterdam te brengen. Hier kwam hij op 8 Juni aan. – De reis gaat dan den volgenden dag verder over Gouda naar Amsterdam, waar hij een week blijft, om over Haarlem, Leiden, den Haag, Rijswijk en Delft den 20sten Juni weer naar Rotterdam terug te keeren, waar hij blijkbaar zijn jacht weervindt en vanwaar hij den 21sten over Vlissingen, Antwerpen, Gent en Ostende weer verder gaat en 12 Juli te Greenwich terugkomt.

Behalve zijn dagboek van deze reis heeft Bowrey ook een kasboekje nagelaten, blijkbaar bijgehouden voor de afrekening later met zijn vriend Long. Daarin komen posten voor levensmiddelen: brood, boter, kaas, visch, garnalen, wijn (jonge Hock en Rijnwijn) bier, koffie enz., doch ook voor het ophalen van de brug, voor loodsgeld van Vlissingen naar Rotterdam (7 gulden), voor kost en inwoning bij mej. Hijs-terman, blijkbaar zijn Rotterdamsche hospita.

„Woensdag 8 Juni 1698. – Van Dort kwamen wij bij eb in ongeveer  $2\frac{1}{2}$  uur te Rotterdam, om 5 uur 's avonds. De Maas is hier ongeveer  $\frac{1}{4}$  mijl breed. De stad is  $\pm$  3 mijl in omtrek, omgeven door een muur en een gracht. Kanalen door de meeste straten, om met schepen en schuiten aan de kaden te kunnen aanleggen. Een mooie kade over bijna de geheele breedte van de stad langs de Maas, waaraan een mooi nieuw-gebouwd Oost-Indisch-huis, met verscheidene han-



delskantoren, zeer fraai. De baksteenhuizen van 2, 3 of 4 verdiepingen hellen alle over naar de straat. De straten geplaveid met platte steenen. Het noord-westelijk deel van de stad wordt de Schotsche Dijk genoemd en is grootendeels bewoond door Schotten<sup>1)</sup>. Er is hier een Engelsche kerk, een Schotsche kerk<sup>2)</sup>, één groote Hollandsche kerk en vijf andere, een admiraliteitskantoor, een werf om 's lands schepen te bouwen, een kruitmagazijn, enz.

Hier is het standbeeld van Erasmus, merkwaardig in koper uitgevoerd. Hij werd hier geboren. Hier zijn ook 2 of 3 plaatsen, waar heel mooi knippapier-werk gemaakt wordt. Het mooiste bij een mijnheer Van Vliet<sup>3)</sup>, die dit voor eigen tijdverdrijf vervaardigde; hij heeft een tiental stukken achter glas en omlijst: huizen, tuinen, landschappen, zeegezichten, bloemen en kantwerk. Dit kantwerk is met het bloote oog niet van echt kantwerk te onderscheiden. Die stukken zijn niet meer dan 2<sup>1</sup>/<sub>2</sub> voet lang en enkele hebben een waarde van ongeveer 1000 gulden. Maar die heer verkoopt er geen en vraagt ook geen geld voor de bezichtiging.

Hier 2 stuivers betaald voor het ophalen van de brug om in de Wijnhaven te komen. Hetzelfde betaald om er uit te varen; andere havengelden betaalden wij hier niet. De vloed gaat hier 5 voet op en neer<sup>4)</sup>.

*Donderdag 9 Juni 1698.* – Vanmorgen om 7 uur huurden wij een overdekte wagen voor 7 gulden om ons naar Tergau (Ter-Gouw, Gouda) te brengen.

*Maandag 20 Juni 1698.* – De trekschuit (Track Skute) gaat elk uur tusschen Rotterdam en Delft; de prijs is 5 stuivers. Om half negen 's avonds gingen wij met de laatste

1) Inderdaad heette de tegenwoordige Schiedamsche Dijk destijds de Schotsche Dijk, waar vele uitgeweken Schotten woonden.

2) De Schotsche gemeente had toen 2 predikanten en telde omstreeks 1000 vaste kerkbezoekers.

3) Zie voor Van Vliet hiervóór op bl. 155 noot 1.

4) Aan het eind van dezen dag teekent Bowrey in zijn zakboekje nog aan: 20 s. Engelsch zilver = 11 gld. 3 st.; Fransch pistool 9 gld. 9 st.; 1 Guinea 11 gld. 19 st. Bowrey bevond te Rotterdam de wisselkoers met Engeland en Frankrijk meer in zijn voordeel, dan te Brugge. Voor 20 Engelsche zilveren shillingen was de wisselkoers 5 % in zijn voordeel. Voor de gouden guinea bedroeg dit 8<sup>1</sup>/<sub>2</sub> %, terwijl de Fransche pistool 4 % meer waard was, dan te Brugge.



boot sloop naar Rotterdam en kwamen daar 2 uur later aan. De vaart gaat langs een smal kanaal. Omdat wij na 9 uur in Rotterdam aankwamen, betaalden wij een stuiver per persoon om binnen de poort gelaten te worden.

*Dinsdag 21 Juni 1698.* – Om 4 uur vanmiddag van Rotterdam vertrokken en om 11 uur 's avonds voor Dort geankerd.

### ROGGEBROOD MET HAM

Ijckbouck der stadt Rotterdam,  
Mostaert met roggenbroot smaectt wel bij een warme west-  
phaelse ham;

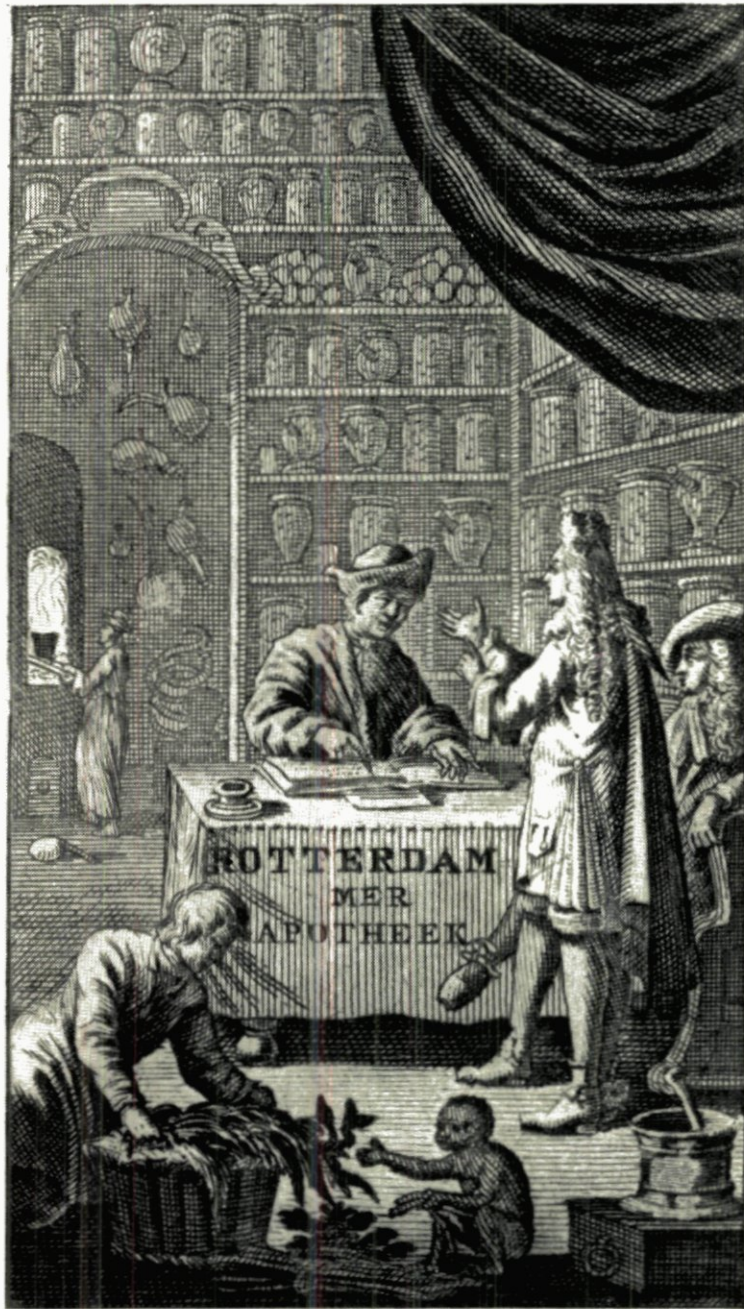
Men kan se coopen voor coopere deuyten,  
Maer men sal der de boeren (daervan te eeten) op den duym  
late fleuyten.

Anno met de letter K (1654).









28. INTERIEUR VAN EEN ROTTERDAMSCHE APOTHEEK.